

Landskap: Blekinge

Upptecknat av: Ing. Holmberg

Härad: Bråkne

Adress: Grönigsta

Socken: Åsarum ö. Hellaryd

Berättat av: Egmar Jakobsson.

Uppteckningsår: 1934

Född år 1860 i Åsarum.

Uppteckningen rör

se neg. nästa sida!

1910-34

ACC. N.R. 4329

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Blekinge
 Härad: Bråkne
 Socken: Åsarum & Mellaryd
 Uppteckningsår: 1934

Upptecknat av: Aug. Holmberg
 Adress: Svängsta
 Berättat av: Egya iakttagelser
 Född år 1860 i Åsarum

Uppteckningen rör Brunnar och Källor

Register

s/s

Vattenbol och bykällor	I — V
Allt orska källor "var stor synd"	V
Uppfordringsmedel	VI
Öv som vise ut brunnor	VII
Jo Lange Finnen som brunnsvise	VII — IX
"Kalle-herru" i Kråkekull - Svängsta	X
Egenomliga naturliga, berömda källor	XI — XII
Vatten-Elvor och Elvagsjukan	XIII
Vattenrist	XIII — XIV

Egenomlaga

Den geologiska grunden har givit markytan i Blekinge ett
 mycket farat ansigte. I må räckor och dalar med låga högryggas
 eller näckna klippryggar omväxla överallt. Endast Listerlandet
 utgör ett unvanlig. Förfäktningen är det ingen särighet att påträffa
 källor nästan var som helst. "Vattenboden" varo också i äldre tid
 så gott som alltid källor istället för brunnar. Alldeles motsatt mot
 vad förhållandet var på Söder. i Skåne och Halland der det mera
 förekom brunnar. Värdet av gott källvatten var man också medveten
 om! När någon skulle bygga en stuga häntes nästan alltid ett
 yttrande: "Vi få lov o sei ette om vi hette not vann här post
forn vi bygger, do utan vann kan waken folk ella mänskor leva!"
 Uttrycket, upprepat av alla som ville bygga, var inte så illa tänkt, som
 det var formulerat. Man var medveten om att gott vatten var ett
 levsvilkor och flyttade helore byggnadsplats än man saknade vatten.
 Vattnets värde för människor och djur, insäg även våra gamla landstämåtar:
 "I Jordgöld, Bearums s.u. finns en gemensam bykälla, som vid Laga
 skiftet på 1830-talet, kom helte på den ene bondens område

För att förebygga vist, utmärktes med några stenar ett litet område runt källan, som "ingen manus land", utan tillhörigt hela byn! Och sådana exempl fanns här många. Om vid bondgårdarne marken sluttade något grävor men vattenhålan till ejarens bokf på den lägre stan och källan till oricksvalvet högre upp, för att icke orenlighet från ejaren skulle övna vattnet man tog till husbehov. Läg ejarens källa utanför den intagna gårdsplanen, i ängen eller emellan åkrar sättes upp stängsel runt om. Och läg källan med husbehovsvattnet i beteshagen, stängdes runt om denna så att ejaren ej kommo dit. Man var mycket noga med att osä, sopu och skrulla källans sidor och botter varje vår, särnart värflödet sinat. De som hade brunnar öste icke dessa förrän efter Midsommar då sommartostkan om somm värst.

De många källor som förr fanns i beteshagarna, både grävors och vismakethöllas av de gamla "varitekerane". En och annan fanns ännu kvar. Men många ha slammats eller oxset igen. Och många ha sinat ut genom sjöarnes avtappning. Om än källan ligger flera fannar högre än sjöns ursprungliga vattenyta sinat den åtminstone något, så snart som

SIS III

4329

sjön tappas, såvär den ej ligger rätt långt från sjön.

Muringen runt källan var i allmänhet av enklaste slag! Ofta ingen alls. Och bestod i regel av oarbetsad fältsten. Någon gång låt någon storbonde hugga till fyra massiva hällar som restes på kant runt om källan eller brunnen. Hällarna bildade då en fyrbant och sammanhölls i hörnen av grova järnkrampor. Hugga sten, kunde man förr, men ej tukta sten så lattoindigt som nu. Och därför blev källmuringen så enkel och okonstlig som möjligt. Låg åtran på något öppet kunde hänsa att några stenar läres sätta trappsteg ner till vattnet. Men i allmänhet grävdes bara en sluttande gång i marken. Någon gång i vattnet fanns nere emellan stora stenar där ingen gång kunde åstadkommas utan sprängning, borrade man ihop en klumpig stege på vilken man gick ner till vattnet. Någon egentlig form på muringen kan man ej tala om. Oftast kom källan fram emellan eller emellan ett par stora stenblock varför det ofta ej var möjligt att få formen på kanten rakt eller fyrbantlig. Grävors källan i lösa jordlager gjorde man kanten lika ofta rund som fyrbantigt.

Brunnar, även av ringa djup, måste alltid muras, annars har jorden rasat igen. Och där torde till en början alltid brunnsmuren varit fyrkantig emedan rösterverket av trä i botten gjordes fyrkantigt. Men så snart man fått erfarenhet om att plana murar lättare gäro efter för jordmassornas tryck i hällsningens, övergick man till att göra brunnsmuren rund. Bär sand och mylla men isgummet lera, ger i hällsning ett så obehörigt tryck att den med dess verkaningar obekante, knappt kan bilda sig en klar föreställning härom! Vättern dock som består av ungefär lika delar grov sand och glaciallera, vari är inblandat massor av störe och mindre rullsten, har med tiden blivit så sammanbakt att det är nästan lika hårdt som cement, varför i detta material varken är riskabelt att gräva brunnskål utan skydd, och kunde muras här som helst ty det ger knappt märkbare flytgenomen! Träet till rösterverket eller sköningen togs här i orterna helst av Bok, emedan detta trädslag nersänkt i vatten nästan aldrig ruttar! Eft har ungefär samma egenskap, men gavosyran ger under flera år vattnet både en trog egendomlig smak och färgar länge vattnet även något brunt.

4329

"Över brunnen lades däck av plank på underlag av grova Ekstockar.
 Hade man pump gick denne trås igenom däcket. Hade man bara
 en läm = (lucka) var denne fastad med grova gångjärn vid däcket.
 Vid källorna tog man nästan alltid upp vattnet för hand. Och kärlet
 bar man med sig dit och drog från källan föckow att något hår fanns
 för jemman vid källan, med undantag av en tråsked (= Grytsked) av rätt
 stor dimension, som brukade hängas på en trädgren strax intill källan
 så att vem som kom kunde släcka sin törst. Något ofog å källor
 hörde man förr sällan talas om! Sånt ansågs i högsta grad nedrigt
 Endast jemförligt med synd mot Den helige ande" (En torpare i
 Hyckhult kom en dag till kyrkohövde Rönback och frågade om han
 inte hade rättighet att slå ihjel bäsheren i H-g = (Bätsmannens pojke)
 "Hvad har han då gjort? frågade Rönback. Yo du saten har skit-tet
 i min källa, Då är väl den värsta synen som finns?")
 "Var källan något ejup band man ett rep i gropen på spannen och
 släppte så ner denne. Någon gång föckow att man i en bytta borat
 in en stake, snett igenom den längre handtagstaven och till bottnen

Nen som den lange staken var till hinders när man tömde ur, var det sällan sådan hjälparen användes. Vid pipare brunner hade man nästan alltid så kallad. Brunnsvigt = En hög trädlyka med en lång balans av en rak gran balanserande på en tråmagel som satt igenom såväl balansen som klykan. Var balansen nedre ända för lätta hängor man döf hjälptypet - Ett gammalt sörjigt vagnshjul, en trefot av jern, en sten eller trådklump och på ett ställe såg jag en gryta hängande i vilken lagts ett par kulturstenar (Kompherhällar på folkspråket) Träpumpar förekom endast i utbygdon och här och där vid de gamla brännerierna der mycket vatten åtgrick som det varit attiför arbetssamt att väga upp. De gamla husbehovskrämmerei behöver mycket vatten varför dessa ofta byggdes ett stycke från husen der god tillgång fanns på vatten. Dessa vattenhålor var man aldrig noga med att rengöra. Man saade: "Bränvinet blir väl aldrig sämre än det du ger att dricka." Läcken = (Första avkoret) skall ge renas omigen så då "dugor mock"! Husbehovskällan släppte man gärna ett par fiskar, de trovrs förtära alla mask och yngel

4329

Hallsöare, här kallade "En som vise ut bröna"! fanns flera. En av de säkeraste, och som utan tvivel visat ut de flesta brunnsar i hela Sverige var en drivarginne kallad "Länge Finne" (Förstklassig troll=gubbe för övrigt, om vilken otaliga sagor är i omlopp, dog för 30 år sen) Hon såväl som flera andra brunnsvisare använde sig av "slagretta" En sådan togs antingen från en större virkebuske, eller av en av de nedersta vinnorenarna på en "sötlövstryk". Grenen skulle vara klynnig samt tagas mellan t.ex. 12 och 1 midsommarnatten! Några varo så försiktiga, att de mellan begagnandet haue den nerlagd i vatten ty om den lerkade så att barken skrumpnade, miste de sin visande formiga Finne som dagligen strovade omkring kunde ju ej göra på detta sätt, men han förvarade den i en trasa så att icke solen fick skinna på den. Många trodde blint på slagrettan andra trovlade. För egen del, som ofta sett hur det går till och även vid flera av mina byggen sett brunnsvisorne på kvistiga prov är mest benägen att kalla det "humbug". Men vis flera tillfället har det sett ganska trovärtigt ut, något berättar jag härmedan.

sid VIII

4329

Omkring 150 meter från mitt hem, bodde förr en vildhjälte: Otto Löv
(f.d. båtsman) som var en batalj på Mötlegården, räkst i missbrugge den
lange Finnen en sinkadus! Någon tid därefter kom Finnen stegande förbi
just som Löv höll en suporgie med några supbroder. Löv bad nu Finnen
utvisa en källa åt honom. Engr och behovskad som Finnen alltid visade
sig sa: "Kan jag väl göra" Sich nerom backen, pekade på ett ställe med
keppen sägande: Gräv där, hittar du vatten som passar dig!" Löv
grävde, fann på 3 fot vatten, Brun, gyllenkantat och osmakeligt.
Negra är efter grävde jag 50 meter längre norr om, i samma sänka
och fann alltödes utmärkt vatten. Och i fjor grävde en granne 15
meter söder om Lövs källa - . Hven här blev fristil gott vatten! Nu
efters dessa erfarenheter kan man fråga: Hur kunde finnen veta
att just där fanns vatten som passar en vildsman, Då' goda
ättor gingo fram båda sidor om?

I Per Nils Höka, Åsarums s.n. Bodde bondearna på de gamla tomterna till
fram på 1870 talet, och hade gemensam bruun nori byn. Överst på backen
bodde bonen Grönne Åkeson. En snåljp och tröjkavel som var illa

SIS IX

4329

med av os andre, och fick deraf ofta höra gläpord da han körde med
sina kreatur till vattning vid byns vattenhus, som stod skilt från
brunnen med ett gärde, och till vilken vattuet leddes i en trådanna.

Gunner badde lange Finnen visa ut brunnen på hans område, så kunde han
slippa höra jula ord. Finnen, i berättning av en stark rättiskansla, orantig
för en landsvägsgast sade att: "Kan jag nog göra men da tan Go vännen
vattuet från byns brunn, o da a" inte rått. Här det pratares, visade Finnen
ut brunnen, Gunnar grävde, fann vatten friskt och gott. Men strax derpå
började byns brunnen sina, och blev snart torr så att om något är fyllades
den igen och bönderna måste gräva nya ett stycke från den gamla.

Gärdarne ligga på en högplata, varför har måste grävas brunnen ty
ödrona gå i dagen först vid platåens bas. Detta sätt, att medelst grävning
högre upp, ta vattuet från nedanför varande "vattenbol", har skett på
flera ställen, manen gång av apund och kallas på folketpråkat: Att
"hugga av adran". Vid sådana tillfällen finnes enligt min åsigt
endast två alternativ: hultingen eger slägretan visande formiga
eller har brunnsvisaren genom mängdig erfarenhet förrvarat

4329

sid X

si^o god insigt om ådronnas lopp att han endast genom att betrakta terrängen kan säga deras gång! Det sista håller jag troligast!
Att spränga ner källor i berg, har endast skett tillfälligtvis (De senare åren Diamantkommuner tala vi ej om) I Krakokull $1\frac{1}{2}$ kilometer Nordväst om Svängsta finns på sjöva vägkanten (Vägen Svängsta-Jenshög) ett vidfligigt flatberg, varur alltid trianglet fram "något vatt", ur en härlig spricka överpå berget. Strax intill lågo tvånnne torp som hade lång väg till sin källa nedom backen. Den ene torparpojken lade sig en dag en stor hammare och ett stenborr, slog så ner ett hål något från sprickan lade hålet fullt med sin fars jagtkrat och tände på En trekantig "flask" lossnadr och samtidigt vridgades sprickan något. När pojken efter mycken mörå fick bort stenbilen var hålet nätt och juint så stort att man kunde ta en 10 liter spann full. Vattnet blev det bästa källvattna man kunde önska. Nu hade pojken skaffat torparne vatten och fick för sin brags mimmel "kjöllehäan" = (källpojken) Experimentet blev bestämmande för hans framtid. Han blev längre fram en av våra bäste brunnsgravare, oftersökt och värderad för sval säkerhet att visa brunnar som sitt omsorgsfulla arbete.

På Trensums backe finns en ypperlig naturlig källa. (Trensum f. d. gastgivaregård $\frac{3}{4}$ mil öster om Karlshamn, vid "kongavägen" Kneuw. Ronneby.)
 Norr om vägen finns en, ett par hundra meter lång, cirka 10 meter hög, linjerat lodrätt förkastningsbrant, vid vars fot, en rikt flödande källa rinner fram!
 Brott några meter från vänkanten, kallas: Trensums källa! Här under
 århundradens lopp anlitats av alla vägfarande. För växande beväringen mar-
 cherade till Vämo" gjordes här alltid halt, och "pojkarna vattnades".
 Cirka 350 meter väster om Åsasums kyrka ligger "Offerkällan". Enligt
 sägner, offerkälla i hedonatiden. En avlång plan, så där 60 meter lång och
 30 meter bred omkring hållan är avskilt från fälten omkring med gamla
 mossiga stengräs. Ytterutefter dessa växer gamla årevorrliga planer och
 blar runt om. Fälten av platta stenar finns av yngre vatten. Ungefär
 mitt på planen är brunnen, med vattenytan knapt en alu enda nuvarande
 markytan, omgiven av fyra klumpiga och groft huggna, på kant ställda
 sidostenar såsom kan hitta i hömen med grova jernkramphor. Ovanpå
 dessa ligger som pris, tjocka rätt bruda faskuggna stenar. För samlader här
 vid midsommartid till lek. Detta blev följdadt för slagsmålets skull.

På ett och annat ställe kan man få se pröv på vattenåstrornas underbara förmåga att bana sig väg till platser som tyckes omöjligt! På Humleholmen (Gransgård i Småland mot Blekinge) finnes en högplata, lått vid Holländarvägen av något mer än ett tunnlands jämna yta på toppen. Här åtta kallas: Marknadsbacken emedan marknads holls här förra marknaden flyttades till Almungebygd. Mitt på denna högslätt finnes ett litet kär, något slöje än ett salsgolv, i vilket finnes godt vatten vid nästan lika höjd året runt. Platån är mycket förliten att av egen redor borda hålla vatten under torra somrar. Den blir heller aldrig så mycket att något renner derifrån utom helt lite vid snösmältningen. I norr och nordost finns backar högre än marknadsbacken, men på mer än kilometerlängd avstånd och deremellan flyter en större bäck vesterut, i vilken årorna från dessa backar väl borde utmynta. Det lilla miniatyrkärret finnes även många verkliga vattenväxter som doge ut om der ej juint vore vatten. Sådana finns tills för få år sedan i själva vattenkanten flera fröriga buskar av Bläckan vars vita blomblad prunkade i högtopparna. (Bläckan, plöschas och ätes av soinen = Calla palustris)

Folk trodde förr att i källorna fanns ett slags trollvärmen som de kallade "vannelvor" (Trädgårdsmännen ej härmde de elvor som såsom därför sätta omkring på sanka ångar om sommarkalårne ty dessa kallas bara elvor och dem offrade man ej till). Men vannelvorna kunde sätta sjukdom på barn och kvinnor kallas: "Elvasjukan". Avari sjukan bestod hörde jag ej sägas. De som fått sjukan borde offra nymjölkked mjölk i källan. Offerndet behöfde ej ske i själva offerkällorna utan i vilken källa som helst. Jag känner intet exempel i min tid. Men jag talade om att detta offrande var vanligt förr i tiden!

Obs: (Med elvasjukan muns ej "ålvablasten". Detta var utslag i huvud och botades på annat sätt och med annan medel.)

Hvad sedan vattenrätten beträffar är det först senare tids avghet som onskat twister härom på landsbygdens. Det förkom, såsom härovan omtalas om Gunnar i P. N. Håka att det kunde räckas fika ord om deras lymne och levnedssätt, men vattenformenars ingen. Om t. ex. en torpare råkade få sitt torp invid rågängen till nästa bondes egor och vatten endast fanns på den senares egor, sådär denne aldrig ett ord om

torparen grävde en brunn eller källa på hans område och tog sig
en gängaig död. Varst obehag blev det vid marknadsställfälten för
bönder som bodde vid sidan av vägen, och när köpare efter säljare av
kreatur kommo en efter annan med flera ejer som skulle ha vatten
I regel var marknadsföraren så "fullull" att det var med möda han
kunde reda sig sjölv, än mindre fassa ejeren Lagårdsprigan på
stället brukade fö hälpa och försvara vid sådana tillfällen. Neuhären
sades aldrig negot. Möjligen låg en undanstucken tanka bakom
Gäller ord ord i dag, kan det bli min tur när jag reser till marknad
I byar där gemensamt vattenbol fanns, såg äldermannen
alltid efter att såväl källa som vattenbo och gården omkring
hölls i skapligt skick, vanligen låt han sitt eget folk uträffa
vattnet till vattenbols vistnakhallande var behöfligt, och tog
i sin tur beteck vid bystamman 1ste Maj. Hade någon egent
vattenbol svarade ejaren sjölv haför.